

Bartók István

Pintér Márta Zsuzsanna: A történelmi dráma alakzatai a 16–18. századi magyar irodalomban

Pintér Márta Zsuzsanna könyve igazi csemege az irodalom és a színház barátainak. Olyan világba vezeti be az olvasót, ami még a dráma- és színháztörténet kutatói számára is tartogat meglepetéseket, és az is biztosra vehető, hogy az érdeklődők szélesebb köre legnagyobbbrészt újdonságokkal találkozhat. A régiség feladásba merült alkotásai új életre kelnek: megtudhatjuk, miért voltak érdekesek a maguk korában, és mit árulnak el a mai közönségnek keletkezésük körülményeiről, a régmúlt századok gondolkodásáról.

A régi magyar történelmi drámáról középiskolás emlékeink nyomán legtöbbszörünknek valószínűleg Katona József *Bánk bánja* jut eszünkbe. Sokan azt is tudják, hogy Magyarországon és Erdélyben a 18. század végén alakultak az első hivatásos színtársulatok. Bizonyára akadnak olyanok, akik hallottak a Kelemen László vezette pest-budai Magyar Nemzeti Játzó Társaságról. Talán még a kolozsvári Magyar Jádzó-Szín sem teljesen ismeretlen. De a magyar színjátszás múltját kutatva vajon elegendő ennyire visszamenni az időben? Nem, hiszen már évszázadokkal korábban rendeztek színielőadásokat. Ezek legjellemzőbb darabjai az úgynevezett iskoladrámák. A kötet nagyobbik része ezekről szól.

Mielőtt sor kerülne az egyes darabokra, a szerző számos olyan általánosabb kérdéskört ismertet, amelyek megvilágítják a színházi produkciók tágabb összefüggéseit. Igen érdekesek például a színház és a főúri, főpapi reprezentáció kapcsolódási pontjai. Különböző ünnepélyes alkalmak rendezvényei ugyanis nem nélkülözték a teátrális elemeket. Ezek után már nem is lepődik meg az olvasó azon, hogy a Balassi-életrajz egyik epizódja itt is szóba kerül. Történetírók feljegyezték, hogy az ifjú Bálint Rudolf bécsi koronázási ünnepségén, 1572-ben juhásztáncossal szórakoztatta az előkelő közönséget.

Mind protestáns, mind katolikus körökben a nevelés fontos eszköze volt az iskolai színjátszás. A tanulók erkölcsi épülése mellett az ismeretek átadására is kiválóan alkalmasnak bizonyult, történelmi drámák esetében természetesen legfőképpen a történelmi események megismertetésére, elmélyítésére. Az előadások sok esetben nyilvánosak voltak, egy-egy város polgárai korra, nemre és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül látogathatták őket, ezért a nézőtér már a kezdetekben a társadalmi érintkezés kitüntetett helyének számított. Pintér Márta Zsuzsanna a történelmi drámák tematikailag elkülöníthető három csoportjával – ahogy a könyv címében is szerepel, alakzatával – foglalkozik részletesen.

Az első csoportba a bibliai drámák, azon belül az ószövetségi tárgyúak tartoznak. Forrásul szolgáltak a zsidó történelem eseményei, olyan bibliai könyvek dramatizált változatai, amelyeket történeti forrásnak tekintettek. A keresztény és ezen belül a felekezeti identitás kifejezésére és megerősítésére szolgáltak. A protestáns bibliai drámák szerzői olyan témákat választottak (Judit, Eszter, Tóbiás...), amelyekkel Isten gondviselő kezének megnyilvánulását, a hit által való üdvözülésnek a protestánsok számára alapvető tételét tudták bemutatni. A katolikus iskolák előadásait a különböző szerzetesrendek által fenntartott oktatási intézményekhez lehet kapcsolni, beszélhetünk jezsuita, piarista és minorita drámákról.

A szentekről és a mártírokról szóló, úgynevezett hagiografikus darabok alkotják a második csoportot. Főszereplőik az ókori keresztényüldözések áldozataitól kezdve a kortárs vértanúig jelentek meg a színpadon, így a távol-keleti jezsuita missziók hittérítőinek sorsát is lehetett követni.

A harmadik csoportba sorolhatók az egyetemes és a magyar történeti drámák. Népszerűek voltak a görög–római történelemből például Cyrus, Ágis, Nagy Sándor, Jugurtha, Hannibál, Caesar és Brutus történetei. A jezsuita iskolákban Cyrusról 34 előadásról tudunk. A középkori történelem is szolgált témákkal, mint Bouillon Gottfried kereszties hadjárata, XI. Lajos, V. Károly viselt dolgai. A magyar történelemhez kapcsolható Tamerlán, akit némelyek a magyarok egyik őseinek tartottak, vagy Trebellus bolgár király, aki bizonyos hagyomány szerint a magyarok királya is volt.

„Igazi” magyar történelmi drámáról jóval kevesebbről tudunk, mint egyetemes történelmi tárgyúról. A legtöbbet a jezsuita iskolákban mutatták be. Hőseiknek sora a honfoglaló vezérektől Mária Teréziáig terjedt. A legnépszerűbbek: Szent István, Szent László, Hunyadi János és Mátyás király.

A magyar történelem egyes kiemelkedő szereplőinek bemutatása sok mindent elárul a szerzők szándékáról. Kibontakozik egy-egy korszak történelem-értelmezése, nemzetfelfogása, ugyanakkor a közönség ízlésének és elvárásainak változása is. Hiszen ne feledjük: az áttekintett időszak a reformációtól a romantikáig terjed! A különféle feldolgozásokra igen szemléletes példa öt, különböző korban keletkezett Salamon-dráma összevetése. Ugyancsak beszédes Attila és Mátyás alakjának összefonódása a Zrínyiek és a Rákócziak önreprezentációjában, vagy a Hunyadi László-drámák kései, protestáns változatai.

Az időben előre haladva eljutunk a magyarországi hivatásos társulatok repertoárjában szereplő történelmi drámáig. Fontos előzmény a német nyelvű színtársulatok tevékenysége, ugyanis ezek is mutattak be magyar történelmi tárgyú darabokat. Vitézi játékok elevenítették fel Szent István, Hunyadi László, Szondi György cselekedeteit, vagy szomorújáték a szigetvári hős, Zrínyi Miklós tragikus sorsa. Mindezek a német anyanyelvű közönség hungarus-identitására építettek,

azaz arra, hogy a magyar korona fennhatósága alá tartozó területek polgárai nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül „hungarusnak” vallották magukat. Így ezek a darabok is a nemzeti identitás kialakítását és megerősítését szolgálták.

Az első magyarországi hivatásos társulat műsorán Pest-Budán, alkalmazkodva a közönség igényeihez, a vígjátékok és énekes játékok voltak túlsúlyban. Azért nem hiányoztak a történelmi drámák sem. Ezek vagy az iskolai színjátszás repertoárjából származtak, vagy német és francia darabokat fordítottak le. A fordítók között olyan nevek szerepeltek, mint Faludi Ferenc, Bessenyei György vagy Kazinczy Ferenc. Az eredeti alkotások szerzőinek sorában számon tartjuk – többek között – Szentjóni Szabó Lászlót, Verseghy Ferencet, Kármán Józsefet.

Erdélyben a folytonosságot az iskolai hagyománnyal a mitológiai játékok, a pásztorjátékok és az énekes játékok képviselték. Itt is ezek többsége volt jellemző. A történelmi drámák elsősorban bibliai és egyetemes történelmi tárgyúak voltak. Játsszottak a pest-budai társulattól átvett darabokat Mátyás királyról és Zrínyi Miklósról. Az eredeti művek között megemlítendő Wesselényi Miklós és Teleki Domonkos munkássága.

Pintér Márta Zsuzsanna könyvét áttekintve megállapíthatjuk: a munka meggyőzően mutatja be, hogy a tárgyalt darabok a maguk idejében és környezetében milyen szerepet tölthettek be, milyen okok és célok motiválták megírásukat. Nemcsak a „miért?”, hanem a „hogyan?” kérdéseire is választ kapunk. Elmerülve a régiség történelmi, politikai, vallási viszonyaiban, nemkülönben a poétikai és retorikai nézetekben, kibontakozik a vizsgált művek keletkezésének és fogadtatásának társadalom- és mentalitástörténeti közege. Sok esetben egy-egy munkának az elhelyezése szerzőjének életművében, vagy éppen korábban ismeretlen filológiai adalékok felszínre hozása is segíti a megértést. Általános, elméleti kérdések és konkrét példák egymásra vetítéséből bontakozik ki, hogyan valósul meg a keresztény, ezen belül a felekezeti, továbbá a nemzeti vagy regionális identitás erősítése, a tanító, ismeretközlő szándék vagy éppen a reprezentációs funkció. Az irodalomtörténeti és dramaturgiai kérdések iránt mélyebben érdeklődők örömeire kerülnek példák a különféle modalitásokra, azaz a patetikus vagy ironikus, szatirikus hangvételre, akárcsak a jellemző dramaturgiai megoldásokra, konzultációs és cseldramára. Kitapinthatóvá válnak a történelmi drámák kapcsolódási pontjai más műfajokkal: a prédikációval, a politikai, államelméleti irodalommal, a közköltéssel.

Mindezek ismeretében válnak nyilvánvalóvá a folytonosságot igazoló mozzanatok. Kirajzolódik a szemléletbeli, tematikai és dramaturgiai folytonosság és az a hatás, amit a régiség drámaírói az új drámaírói nemzedékre gyakoroltak – Bessenyeitől Kisfaludy Sándorig. Figyelembe véve az előző korszakok – akár az ókor és a középkor – örökségének továbbélését, megállapítható, hogy a tárgyalt történelmi drámák szervesen illeszkednek az irodalomtörténet folyamatába.

A szerző alapos munkájának eredményeként a feldolgozott anyag minden tekintetben a helyére került. Pintér Márta Zsuzsanna olyan szintézist hozott létre, amelyik pontosan és világosan meghatározza a magyar régiség történelmi drámáinak irodalom- és művelődéstörténeti helyét. Amellett, hogy a szakembereknek sok, az érdeklődő olvasónak még több újdonsággal szolgál, további erénye, hogy elkerülve a tudományos értekezések szárazságát, színes, élvezetes olvasmány. Már csak ezért is ajánlható az irodalom- és színházkedvelőknek, és mindenkinek, aki szeretne megismerkedni nemzeti múltunk újrafelfedezett értékeivel.

(Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019)

